

לספרות איונות ועיון

בריחות במעגל התום

מאת אהוד בן עזר

**לאדיסלאב גרוסמן: ה-
פלה; תרגם - נחמן בן-
עמי; ספרית תרמיל, פר-
סוכו קצין הינוך ראשי,
משרד הכטחון, ההוצאה
לאור, תשל"ז, 128 עמ.**

הפגישה הראשונה עם יצירתו של הסופר היהודי, יליד צ'כוסלובקיה, לאדיסלאב גרוסמן (1921) הייתה באשר הוצג בארץ הסרט "חנות ברחוב הראשי", בכיכובה של אידה קאמינסקה. יצירה מופת לאה זן, שזמן התרחשותה בעיירה סלובאקית קטנה. במלחמת העולם השנייה, עוסקת בדראמה שמת-החשת בין יהודיה זקנה וחרשת, בעלת חנות סדקית זעירה, לבין נגר טובילב, הזוכה בחנותה ב"מסגרת ה"אריזאציה" הפאשיסטית.

טיח של עסקי היהודים בעיירה. העלילה המינורית והמרגשת מקפלת בחובה את כל הטראגיות של הגורל היהודי באירופה. בתקופת השואה, בשנת 1969 הופיע הסיפור (שתסריטו שימש בסיס לסרט) בתרגום עברי (הוצאת "אותפוז"), והקריאה בו חיוקה את ההתרשמות, כי לפנינו אחת היצירות הספרותיות המעולות והנאמנות ביותר, שמצליחות לתת מודד עם שואת יהודי אירופה ללא מסחור, מיסטיפיקאציה של פרוטה או פורנוגראפיואציה של המוות, כפי שניתן למצוא ביצירותיהם של אחדים מנושאי דברה הכוללים של מה שמכונה "ספרות השואה".

באותו כרך סיפורים ראשון של לאדיסלאב גרוסמן בעברית הופיעו, לבד מ"חנות ברחוב הראשי", גם מחזור הסיפורים "מבית

אבא-אמא", וכן הסיפור "הכלה", אשר עתה שב ונדפס במהדורה מיוחדת בספריית "תרמיל". אף כי שתי המהדורות של סיפור זה תורגמו בידי אותו מתרגם, נחמן בן-עמי, השוואת הנוסחים מלמדת כי במהדורת "תרמיל" הלה עריכה יסודית מאוד, הנראית לעיתים כאילו תורגם הסיפור מחדש בידי אותו אדם עצמו. מתוך רצון לתתו בעברית מובנת וקרובה יותר, ולהעדיף תמיד את הפתרון הלשוני המקובל והשגור על פני החגיגי והנמליץ. פישוט זה של הנוסח הוא בוודאי לברכה לקורא העברי, האמון על תרגומים נפרי-חיסגנון, מה עוד שעצם נתינתו של הסיפור "הכלה" בספר לעצמו כמל משבצת אותו במסגרת נכונה, שמבליטה את עוצמתו זלירית והטראגית, עוצמה שכמו הרי עמה בקובץ הסיפורים הכללי

משום שהאפיל עליה הסיפור הי"מרכזי שם, "החנות ברחוב הראשי".

"הכלה" הוא סיפורה של ליונה, ליוניקה, בתו של אליאש יונאשו האופה בעיירה סלובאקית קטנה שבה ציבור ניכר של יהודים. התקופה היא כשלוש שנים לאחר פרוץ מלחמת העולם השנייה. ביצ'כוסלובאקיה שולטים הגרמנים באמצעות משטר פאשיסטי מקומי העושה דברם וחייליו הסלובאקיים, אנשי "משמר הליניקה". ליוניקה היא רווקה כבת שלושים, ונחשבת ל"בתולה זקנה" בעיני כל. היא מתפרנסת בכבוד למחייתה, וגם עוזרת למשפחתה בעבודתה כתופרת בביתה. לא הרבה מסופר לנו על אודותיה, וגרוסמן כמו מבקש בכוונה לתת לקורא עצמו להשלים בדמיונו פרטים על היצ'עשוי להתחולל בנפש בחורה כמדי-תה. אנו לומדים עליה בעיקר מ"כמה התבטאויות קצרות בשיחתה עם בני-משפחתה ומכריה, וכן מאופני התנהגותה, המזורים במידת-מה, הנובעים ממצוקת רווי-קוטה.

בדומה ל"חנות ברחוב הראשי" קובע גרוסמן ב"הכלה" את זמן התרחש העלילה כמו על קו הקץ, באותם שבועות או ימים ספורים שבהם המצוקה נהפכת לאימה, החשש לסכנה מוחשית וחלומות ההיחלצות מן המצב מתמוטטים כבניין-קלפים. ב"חנות ברחוב הראשי" מומחשת התקופה-שלפני — בפרשת היחסים הנרקמת בין הנגר בארטקו ובין בעלת החנות הזקנה, גברת לאוטמאן, פרשה פאתטית, שאף כי היא עומדת בסימן שינוי החיים והמשטר ש-הביאה עמה המלחמה עדיין יש בה סיכוי כלשהו להיחלצות, לי

לאדיסלאב גרוסמן

עקיפת הגורל. אך כל זה אינו אלא מצב זמני אחד נוסף לפני הקץ הבלתי-ימנע. הסיפור מסת"יים ביום משלוחם של כל יהודי העיירה להשמדה.

דבר דומה מתרחש ב"הכלה". אף כאן נפרשת רקמת חיים יומי-יומית, שעדיין משכילה להתקיים בחיוניות רבה, ובתקווה, שלוש שנים לאחר פרוץ המלחמה וכי"בוש הארץ בידי הנאצים. אך שלווה זו היא מדומה בלבד. כבר יצאה הגזירה לרכז את כל הנערות היהודיות הרווקות מבנות שש-עשרה ומעלה. כנראה לשם מש"לוח למחנות עבודה, בכפרים, כי ביכול יהודי העיירה, ומנהיגם בעלי-העצות, מוכרי-היין לינדאואר, מנסים להתמודד עם הגזירה בי"אופנים המקובלים — מתת שוחד לראש-המעצה, כדי שייאות לחתן בנישואים אזרחיים מהירים את כל הרווקות היהודיות, ובכך לפ"טור אותן מן הגזירה. פרשת הנ"י שואים הפיקטיביים נפגשת בעריי

רותה ובחלומות-כלולותיה של ליוניקה, אשר לפתע עומדת בפני התגשמות מפתיעה של משאת-נפשה — החתונה. מאחר שמועקת נפשה כבר הסיטה אותה מן הי"קשר הריאלי לחיים, וביחוד בי"נקודה זו של מציאת חתן ונישוי-אים, היא חוגגת את החתונה הי"פיקטיבית ברוחבי-יד ובפאר, כי אילו היתה זו החתונה אשר לה נכספה כל ימיה כדי להקים לה בית משלה.

הגישה הפאתטית, המטורפת-קמעה, של ליוניקה אינה שונה בי"הרבה מהגישה הריאליסטית-כבי"כול, שתדלנית ורבת-התחבולות של יהודי העיירה. כל מערכי נפ"שם והבנתם במלחמת הקיום ערוי-כים לסוג מסויים של מאבק, ש"עיקרו שימוש נבון במתת הגון לאנשי השררה, גיצול כל פירצה בחוקים כדי להסיר את רוע הי"גזירה ולהרוויח זמן והפעלת הי"ראש ההוגה עצות כדי להתגבר על כל התנכלות מצד הגויים. אך כי נגדם כבר עומדת, בלי שהם מבינים זאת, מכונת השמדה משוכ"ללת, המשתמשת בחוקים רגילים, כביכול, רק כדי להרדים את עי"רנותם של היהודים, שאינם מש"ערים לעצמם באימו מידה נש"תנה מצבם מיסודו. לפיכך אין באים עליהם ברובים, אלא בפקו"דות ובמכתבי-זימון, הנראים הו"קיים לכל דבר, מאחר שהם אכן מוצאים עליידי השלטון המקומי, הפאשיסטי, פקודת המשלוח נו"טעת תקווה בלב, שזוהי רק הע"ברה זמנית, שהרי אין מתנפלים על הקהילה ברובים ובגרזנים, אין עורכים פוגרום, וכך געשית כל פעולת ההיחלצות המבריקה, הי"מחוכמת, של היהודים — אשר ביום אחד משיאים גם בטקס דתי

את כל הבחורות הרווקות, כדי לשכנע את השלטון באמיתות הנ"י שואים — לפעולה סהרורית, פא"תטית ומטורפת, ממש כהתנהגו"תה של ליוניקה. זוהי התרוצצות של עכברים במלכודת, אשר עד סמוך לרגע האחרון עדיין הם סבורים כי זו אינה מלכודת אלא מקלט-מה, אמנם לא נוח, עד יעבור זעם.

טופו של הסיפור אינו ברור — במכוון. גברת לאוטמאן הזקנה מתה בסופו של "חנות ברחוב הראשי", למרות נסיונו הנואש של בארטקו להצילה מן המשלוח. ל"יניקה גמלטת מן הזימון למשלוח, משום שהיא היחידה המאמינה אמונה סהרורית בכך שנישואיה אמיתיים הם, ומשום כך אין פקו"דת המשלוח שנמסרה לה חלה עליה. אך חלומה והזייתה תקפים רק כל זמן שטרם נתבררה מלוא האכזריות שבמשלוח הבהירות. ר"משעה שהדבר מומחש לה, ללי-זיניקה, היא עובדת את מקלטה, מקום מסתורה, ויוצאת מרצונה לדרך בלתי-ידועה, והיא כנראה הדרך שבה הלכו כל חברותיה, שכבר אסורות בקרון הרכבת הי"נוסעת למחנה ההשמדה. הפקחות ורצון הקיום היהודי, שמבוטאים בעיקר בדמותו של בעלי-העצות לינדאואר, כמו גם החלומות, הי"הזיה והטירוף, שמקורם במצוקה אישית לגמרי, כוחם אחד הוא, ו"אפסי, כנגד מה שמתזווילל. מן השואה אין מפלט, לא בפקחות, ו"לא בחלומות. ועיקר כוהו וגדו"לתו של גרוסמן שהוא מתאר בי"צורה מינורית את הרגע הזה, הימים האלה, שאחרי כל מה ש"היה קודם, כרגיל — ולפני כל מה שעתיד להיות הקץ המו"י לט.